

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2018/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

A szerkesztőbizottság tagjai
Boszoki Petra
Laczkó András
Milbacher Róbert
Pálfy Eszter
Pap Balázs

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borító
Simor Kamilla

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó
a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője
(7624 Pécs, Ifjúság u. 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

EFOP-3.4.3-16-2016-00005

Korszerű egyetem a modern városban: Értékközpontúság,
nyitottság és befogadó szemlélet egy 21. századi felsőoktatási modellben

TARTALOM

Milbacher Róbert Lectori salutem!	7
--	---

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

PÁLFY ESZTER Barokk udvariság, jezsuita hagyomány Gyöngyösi István <i>Murányi Vénusának</i> eszmetörténeti háttéréről	11
BOZSOKI PETRA Egy női karrier elbeszélésének nehézségei Kánya Emília emlékiratairól	25

TÁRSALKODÓ

S. LACZKÓ ANDRÁS Tér és történelem	51
TAKÁTS JÓZSEF Egy tanulmányút költői átváltozása	69

KRITIKAI LAPOK

BOROVÁ CZ TÜNDE „Jót s jól” helyett: miért? (VADERNA Gábor, <i>A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben</i> , Bp., Universitas, 2017.)	79
RADNAI DÁNIEL Alapvetés helyett bizonyítandó tétel (SZILÁGYI Márton, <i>„Mi vagyok én?”: Arany János költészete</i> , Bp., Kalligram, 2017.)	85
RÉTFALVI P. ZSÓFIA „Buzgó imádság epedez” (<i>Tiltva, túrve, imádkozva, énekelve: Tanulmányok a Szózatról</i> , szerk. SZALISZNYÓ Lilla, Bp., reciti, 2017.)	95

HASZNOS MULATSÁGOK

PAP BALÁZS Rimay János: Adj már csendességet	101
---	-----

FILLÉRTÁR

SCHELHAMMER ZSÓFIA Ismeretlen szerző: <i>Béla királynak a pogány tatár hámokkal való viadaljáról szép história</i>	115
---	-----

Bozsoki Petra

Egy női karrier elbeszélésének nehézségei

Kánya Emília emlékiratairól

Kánya Emília (1828–1905), a *Családkör* (1860–1880) című folyóira talapítójának *Réges-régi időről* című emlékiratában az alábbi kételyeket fogalmazza meg a beszélő:

„Soká gondolkodtam, mit írjak még az én egyszerű, kicsinyes életemről, mely nem gazdag események által és amelyben nagyon kicsiny, por-szem helyet tudtam elfoglalni. A hely szerény volt, ahová az élet állított, kit érdekel tulajdonképp a csendes közkatona vívása, ha halva is rogy össze a küzdőtéren! Csak a vezérek szerepelnek az életben, akár nyert, akár veszített csata kíséri lépteiket. De aztán elgondoltam, hogy tanulság van a legkisebb életfolyamba is, és nemigen volt még teremtés, a legigénytelenebb is, akitől ne tudtam volna tanulni valamit, és így mégiscsak folytatom életem további élményeinek leírását. Sietős, lehetőleg hamari vonásokban rajzolva egy szegény leány történetét.”¹

Tanulmányomban a fenti idézet „folytatásával” foglalkozom: azt elemzem, hogy e „szegény leány” hogyan „rajzolja meg” saját történetét. Tanulságos lenne akár gender-elméleti, akár nőirodalom-történeti vagy narratológiai szempontból elemezni az emlékiratot; kiemelt figyelmet fordítva például az önéletrajzi narrátor hangnemére, a szöveg lehetséges műfaji mintáira, a beékelte történetek funkciójára vagy az önéletrajzi megformáltságának (szövegen belüli) időbeli változására. A következő írás – mely egy készülő nagyobb munka részeként többek közt a fenti szempontokra is kitér – egyetlen kérdésre koncentrálna: az életpálya kiemelkedő, a konvencióktól eltérő lépéseinek elbeszélésére. Kánya Emília életútjának több fordulata is rendkívüli: ő volt a Monarchia első női lapszerkesztője,² válást kezdeményezett, és

1 KÁNYA Emília, *Réges-régi időről*, kiad. FÁBRI Anna, KISS Bori, utószó FÁBRI Anna, Bp., Kortárs, 1998, 61.

2 A tanulmányban a korabeli „író” és „nőíró” szóhasználatától eltérően a „női (lap) szerkesztő”, „női író”, „női költő”, „női szerző” kifejezéseket fogom használni analóg módon a „férfi író”, „férfi szerző” stb. kifejezésekkel. Ezek a szerepek ebben az időszakban voltak formálódóban, az írónői, költőnői stb. pályák professzionalizációja még kezdeti szakaszban volt, ezért a mai fogalmaink visszaolvasása történetietlen volna. (A kérdésről lásd VADERNA Gábor, *A nők és a kultúra hanyatlása: A női írás a 19. század második felében Magyarországon* = *Angyal vagy démon: Tanulmányok Gyulai Pál Íróink című írásáról*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, Bp., reciti, 2016, 117–154; ill. Margaret J. M. EZELL, *Writing Women's Literary History*, Baltimore, John Hopkins University Press, 1993.)

a szerkesztői, illetve írói munka³ mellett a válás után egyedül – pontosabban a saját szülői házban – majd újraraházasodva nevelte gyermekeit. A korabeli társadalmi kontextus ismeretében e két szerepkör (honorácior értelmiségiként⁴ az irodalmi pályán dolgozó és ott pénzt is kereső, valamint a férjétől elváló, akkor már négy gyermeket nevelő, független anya) együttes megvalósítása kivételes jelentőségű volt.⁵ Alakja mintát jelentett a középosztálybeli női szereprepertoár szélesítésében: tevékenységével már elképzelhetővé váltak olyan összetettebb női szerepkörök is, a melyenekre addig nem volt példa.

Az emlékiratról írt eddigi elemzések legfőbb szempontja az elliptikusság volt: több szerző meglepőnek tartja, hogy az önéletírásból hiányoznak bizonyos események, mégpedig éppen azok, amelyek a leginkább köztudottak Kánya Emília életéről és szerkesztői-írói pályájáról.⁶ A rövidre zárások, a kihagyások értelmezésében nem csupán említésre méltó tényezők, hanem kulcsfontosságúak: fontos eszközei Kánya Emília önreprezentációjának. A tanulmánykérdése, hogy hogyan látta tja szerepeit és normaszegő lépéseit az a 19. század második felében a magyar irodalmi pályán tevékenykedő középosztálybeli nő, akit az utókor⁷ az egyik szerepkörében elsőként mutat be, de a másiban is rendkívülinek tekinthető. Hogyan válnak elbeszélhetővé ezek a szerepek és események az emlékiratban? A nőtörténeti kutatásokból ismert életpálya Kánya Emília-képéhez képest milyen textuális önarckép jelenik meg az önéletírásban? Az elemzés kiemelten figyel azokra a kérdésekre, hogy a beszélő hogyan tekint saját női szerkesztő/női író mivoltára; miként gondol szerepére az irodalmi életben; és mennyiben kezeli a társadalmi nemet lehetőségként vagy éppen teherként.

3 A szerkesztői és írói pálya viszonyáról és hangsúlyairól Kánya Emiliánál lásd TÖRÖK Zsuzsa, *Kánya Emília szerkesztői és írói pályája*, Irodalomtörténet, 2011/4, 475–489.

4 Kánya Emília családi és baráti honorácior közegehez tartoztak az ún. „irodalmi Deák-párt” tagjai (pl. Arany János, Tompa Mihály, Szász Károly, Gyulai Pál, Pákh Albert, Csengery Antal), de a honorácior közege kívül a korszak evangélikus elitje is meghatározó volt, például Tavassy Lajos, a Székács, a Prónay, a Podmaniczky család. (A 19. századi pest-budai evangélikus elitről: LÁSZLÓ Ferenc, *Evangélikus társasélet a reformkori Pest-Budán*, Budapesti Negyed, 2004/4, 165–185; az evangélikusok szerepéről a jótékonykodó egyletekben: TÓTH Árpád, *Önszerveződő polgárok: A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*, Bp., L'Harmattan, 2005, 59–94.) Apja Kánya Pál (1793–1869), evangélikus gimnáziumi igazgató, az evangélikus egyház levéltárnoka és a pesti német gyülekezet jegyzője volt. Kánya Emília és Kánya Pál minden kézirat és nyomtatásban megjelent munkájában a „Kánya” vezetéknevet használta. Ezért – ellentétben a Szinnyei József óta elterjedt „Kanya” névalakkal (vö. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái XIII*, Bp., Hornyánszky, 1909, 559), a tanulmányban következetesen a „Kánya” névalakot használom.

5 E tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé a Kánya Emília-féle szerepkörök társadalmi kontextusának részletes kifejtését. Az életpályája társadalomtörténeti vonatkozásait máshol már kifejtettem: BOZSOKI Petra, *„Csak a vezérek szerepelnek az életben...”: Kánya Emília életpályájának társadalomtörténeti vonatkozásai = „Nem mind Arany, ami fénylik”: Arany János és kora: a 19. századi Magyarország*, szerk. BÉNYEI Péter, FARKAS Evelin, BIHARY Gábor, BÉRES Norbert, Debrecen, 2018, megjelenés előtt.

6 FÁBRI Anna, *Utószó = KÁNYA, i. m.*, 310–322, 311; ill. TÖRÖK, i. m., 457.

7 Lásd: FÁBRI Anna, *„A szép tiltott táj felé”: A magyar írónők története két századforduló között (1795–1905)*, Bp., Kortárs, 1996, 113–121; SAFFNER Emília, *Az első magyar*

„Soká gondolkodtam, mit írjak még az én egyszerű, kicsinyes életemről”⁸

Kánya Emília 1905-ben bekövetkező halála előtt néhány évvel kezdett dolgozni az emlékiratán, amely nyomtatásban 1998-ban jelent meg Fábri Anna és Kiss Bori gondozásában.⁹ A kéziratos változat első három fejezetét az Evangélikus Országos Levéltár, utolsó részét az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.¹⁰ A levéltári jegyzék szerint az emlékirat a levéltárba kerülésig a család birtokában volt,¹¹ így a kézirat feltételezhető olvasóközönsége is a tágabb családi kör lehetett.¹² A visszaemlékezésnek Kánya Emília adta a *Réges-régi időkről*¹³ címet. A szöveg megszakadt, de még épp

*szerkesztőnő és lapja, a Családi kör, Magyar Könyvszemle, 1998/4, 353–371; BARSY Irma, Emlékezés az első magyar szerkesztőnőre, Magyar Nemzet, 1941. dec. 28., 295; GYARMATHY Irén, Kánya Emília, az első magyar szerkesztőnő, Ünnepek, 1938/4, 29; RITTER Aladár, Az első magyar szerkesztőnő, Jel-kép, 1989/1, 134–139; NAGYDIÓSI Gézánné, Magyarországi női lapok a XIX. század végéig = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957, szerk. V. WALDAPFEL Eszter, Bp., k. n., 1958, 193–227; MORVAI Zsuzsanna, Női lapok indulása a 19. század elején és a nők olvasóvá érése, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2002/9, 34–39; FABINY Tibor, Az első magyar szerkesztőnő: Kánya Emília, Evangélikus Élet 2005/52, <http://www.evelet.hu/archivum/2005/52/121> (a letöltés ideje: 2017. június 12.); Kiss Bori, Kétfedelű asszonyújságot vezetett az első magyar szerkesztőnő, Múlt-kor, 2007. január 11. <http://multkor.hu/cikk.php?id=16137&pIdx=2&print=1> (a letöltés ideje: 2017. június 12.); POGÁNY György, Női olvasás a reformkorban és az önkényuralom idején, Olvasáspedagógia, 2014/1, 42–58; Zsuzsanna VARGA, Translation, Modernisation, and the Female Pen: Hungarian Women as Literary Mediators in the Nineteenth Century = *Worlds of Hungarian Writing*, ed. András KISÉRY, Zsolt KOMÁROMY, Zsuzsanna VARGA, Madison–New Jersey, Fairleigh Dickinson University Press, 75–92; Gábor GYÁNI, Gender, Nationalism and Individualisation = *Gender, Nation, Narration: Critical Reading of Cultural Phenomena*, ed. LÄHDESMÄKI Tuuli, Jyväskylä, Jyväskylä University Printing House, 2010, 9–23.*

8 KÁNYA, *i. m.*, 61.

9 A következőkben az emlékiratból vett idézeteket az 1. lábjegyzetben hivatkozott kiadásból veszem; az oldalszámokat zárójelben jelölöm mindig közvetlenül az idézet után.

10 A kézirat lelőhelye: 1–3. rész: Evangélikus Országos Levéltár, fond. Kánya Pál és Kánya Emília hagyatéka, jelzet: Kánya Emília emlékiratai; 4. rész: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár.

11 A jegyzék szerint az emlékirat Kánya Pál unokája, özv. id. Magurányi Sándorné birtokában volt, aki 1978. november 3-án Ausztráliába való kivándorlása előtt meghatalmazta Fabó Irmát, hogy dolgozza fel, majd adja át a hagyatékot az Evangélikus Országos Levéltárnak, amit Fabó Irma több részletben – 1979. május 4-én, 1983. június 8-án és 1993. december 27-én – tett meg. A jegyzékből nem derül ki egyértelműen, hogy az emlékirat a hagyaték 1983-as vagy 1993-as átadásával került-e a levéltár birtokába, de annyi bizonyos, hogy nem az 1979-es átadásakor, mert a meghatalmazás szerint id. Magurányi Sándorné az emlékirat sorsáról később szándékozott dönteni. Ezúton köszönöm Czenzhe Miklósnak és Ulakcsai Zoltánnak, az Evangélikus Országos Levéltár dolgozóinak, hogy rendelkezésemre bocsátották a hagyaték levéltárba kerüléséről készült jegyzéket.

12 Tudomásom szerint a *Réges-régi időkről* 1998-as publikálása előtt csupán egyetlen nyoma látható az emlékirat kéziratos nyilvánosságának; Fabó Irma közölt néhány sornyi részletet két Kánya Emíliáról írt cikkében: FABÓ Irma, *Szegfi Emília – az első magyar szerkesztőnő*, Nők Lapja, 1953. december 3.; FABÓ Irma, *Az „Euphrosine”, negyvennyolc és Petőfi*, Magyar Könyvszemle, 1974/1–2, 149–155.

13 A kéziratban látható a cím: ő írta rá a borítóra.

elért a lejegyzés jelenéhez, mielőtt írója meghalt. A *Réges-régi időkről* – túl az önéletírás azon műfaji sajátosságán, hogy leginkább az utókornak szól – több szempontból is hangsúlyosan konstruált munkának tűnik. A megalkotottságot tükrözik a kézirat széles margóin az utólagos javítások, valamint, hogy a szöveg számos ponton jelzi, az emlékirat a nyilvánosságáért mára (is) készült. Az önéletrajzi narrátor¹⁴ többször jelzi születési dátumát vagy életkorát az adott szövegrész írásának pillanatában: „Nem voltam akkor még tízéves (1828. novemberben születtem).” (19.); „Egyszerű körben születtem (1828-ban, november 10-én) és nevelkedtem föl.” (9.); „és amelyeket nemcsak hogy most, 72 éves koromban sem tudtam elfelejteni.” (24.); „Nagyon gyermekes gondolkodású fiatal nő voltam még akkor, és egyik másik irányban még mai nap is az vagyok – 73 éves koromban.” (88.)

Más helyeken a beszélő az emlékirat megírásának okára és a kijelölt olvasóközönségére is utal: „Egyrészt befejezhetném e csekély és érdektelen rajzot, ha nem ígértem volna meg gyermekeimnek, hogy számot adok nekik életemről.” (208.); „Sok mindenről szeretnék még a lapokban számot adni, ami öregnapjaimat olykor derülttette, de gyakrabban boldogtalanná is! De tulajdonképp minek, kinek teszem? Talán csak azért, mert nem szeretem az abbahagyott munkát, és amit elkezdek, legyen az bár egy haszontalan kézimunka, azt befejezve adhasam ki a kezemből.” (271.) Az önéletírást tehát Kánya Emília kifejezetten az utókornak szánta. A szöveg tanúsága szerint az elsődleges címzettek elsősorban a gyermekei és az unokái voltak, de több részlet is azt mutatja, a beszélő vélt olvasóközönsége szélesebb volt, mint a szűkebb családi kör. (Például: „Tavassy az első leánykám, Irénem keresztapja volt [...]” (34.))

A munka négy fejezetből áll, *Az apai ház* a gyermekkorról, az *Új élet, új szenvedés* című fejezet az első házasság éveiről, az *Írói pályám* a szakmabeli évekről, a *Szanaszét* című pedig a *Családi kör* megszűnése után az idősebb kor éveiről tudósít. A struktúra azt sugallja, hogy a narrátor hozzávetőlegesen ilyen súlyozással fogja vázolni élettörténetét. Ehhez képest az egyes fejezetek nem a rányosak: míg a gyermekkorról, a neveltetésről, az első férj családjában töltött szenvedésekről, az a nyszerep élményéről és főként a családikapcsolatok táblójáról terjedelmes leírást olvashatunk, addig azokról az eseményekről, amelyek a korban, majd a nő- és az irodalomtörténet-írásáért mára is kiemelkedők Kánya Emília kapcsolataiban, csupán elvétve, mellékes körülményekként értesülünk.

A válasz elbeszélése

Bizonyos eseményeket meglepően rövidre zár az emlékirat beszélője, például a válasza elbeszélését. Így ír első, 1847-ben Gottfried Feldingerrel (későbbi nevén Földényi Frigyesse) kötött tízéves házasságának felbontásáról:

14 A tanulmányban a klasszikus, narratológiai szempontú autobiográfia-elméleti megkülönböztetést alkalmazom: (nyelvileg) különbséget teszek a szöveg szerzője (Kánya Emília) alanya (önéletrajzi narrátor/beszélő/önelbeszélő/narrátor) és tárgya között (önéletrajzi én/elbeszélő én).

„Napokig nem voltam képes tovább folytatni emlékeim vázolását. Nemcsak folytonosgyöngékedésem akadályozott, ha nem nem vagyok bizonyos, milyen formát adjak további, nagyon szomorú élményeim elbeszélésének. Legjobb lesz lehetőleg hamar túlesni, hisz nem kell se vádolni magamat, se menteni eljárásomat. [...] A legnagyobb boldogtalanság, a tarthatatlan állapot, a természetellenes viszony köztem és férjem közt, aki erkölcstelen életmódjával nemcsak az én lelkemet töltötte el undorral, megvetéssel, de még szegény gyermekeim anyagi és erkölcsi sorsát is veszélyeztette, hónapokig tartó tusa és nehéz küzdelem után arra az eltökélésre bírtak, hogy végleg elváljak tőle. Gondoltam, hogy ez rettenetes feladat, hogy láncolata a legnehezebb megpróbáltatásoknak vár reám, de még több és nagyobb volt szenvedésem, mint azt előre gondoltam. Egy gonosz ellenféllel kelle megküzdenem, aki nem válogatta a fegyvert, de mérgezett nyilakkal akarta tönkre tenni még a jövőmet is, megrontva hírnevemet, hogy forduljon el tőlem minden tisztességes ember. A rágalom, az alattomos vádak, gyanúsítások voltak a fegyverek, melyekkel lelkemen vérző sebet ejtettek. De olyan erős elszántság lakozott most bennem, és olyan undort éreztem a múlt évek lealázó állapota iránt, hogy kimondhatatlan sok meghurcoltatás mellett is fenntartottam szándékomat. De milyen óriási nehézségekkel járt a kivitel! Kedves, jó szüleim támogatása nélkül sohasem tudtam volna megküzdeni a sokfejű sárkánnyal.” (175.)

A narrátor elsősorban a válás okáról, az önletrajzi én és a férje közötti „természetellenes viszonyról”, illetve férje „erkölcstelen életmódjáról” beszél.¹⁵ Utal a válóper nehézségeire is, de csupán néhány mondatban, nem említve, hogy pontosan milyen akadályokról volt szó, és ezeket, illetve környezete reakcióit hogyan élte meg női szerepkörében.

Gyáni Gábor válásról és házasságról végzett kutatásai rávilágítanak, hogy 1857-ben, még bőven a polgári házasság bevezetése előtt, korántsem számított ma-

15 Hogy értsük, pontosan mit jelenthetett a „természetellenes viszony” rövid, elkendőző megfogalmazás, további, Feldinger életútjára vonatkozó kutatások szükségesek. (A kutatást Biro Annamária már elkezdte, vö. BIRO Annamária, *Identitáselemek egy 19. századi életpályában: Gottfried Feldinger/Földényi Frigyes = Certamen I.*, szerk. EGYED Emese, PAKÓ László, WEISZ Attila, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2013, 90–100.) Emellett biztosan hasznos információkkal szolgálna Kánya Emília naplója, amelyet megszakításokkal ugyan, de évtizedekig vezetett. A folyamatos naplóvezetésre találunk utalásokat az emlékiratban, Barsy Irma pedig több – az életút különböző éveiből származó – naplóbejegyzés részletét közli cikkében, amelyben arra is utal, a naplót Kánya Emília lánya, Szegfi Ilona mutatta neki. (Vö. BARSY, i. m.) A napló egyelőre lappang; a Kánya-hagyaték Evangélikus Országos Levéltárba kerülésének jegyzéke szerint az 1851 és 1855 között vezetett naplót Fabó Irma 1993-ban adta át a levéltárnak, kallódása után Zsigmondy Árpád találta meg 2003. december 8-án, és Czenthe Miklós azonosította 2015. április 27-én. A naplónak azonban e része (is) ismét kallódik.

gátólértetődőnek a válóper indítása, főként nemi részéről.¹⁶ Fábri Anna kutatásai szerint az 1795 és 1905 között élő magyar női írók 18%-a volt elvált.¹⁷ Gottfried Feldinger és Kánya Emília házassága – evangélikusok lévén – vétkességi alapon felbontható volt,¹⁸ ám a válási procedúrával járó botrány és szégyen a protestánsoknál is nagy visszatartó erőt jelentett, ezért még a körükben is ritka volt. Juliane Brandt a 19. századi református és evangélikus imakönyvek nőalakjait vizsgálva hívja fel a figyelmet arra, hogy az egyik széles körben elterjedt protestáns imádságoskönyvben, Szikszay Györgymunkájában példaképpé említi a házasság felbonthatatlanságának szelíd parancsa jelenik meg.¹⁹ A társadalmi előítéletek olyan mélyengyökereztek, hogy a szülők válása még a gyermekek érvényesülési lehetőségeit is rontotta (leginkább a leányokét).²⁰ De Székács József evangélikus lelkész Kánya Emília hagyatékában őrzött leveléből is kitűnik a válás szégyenteljes megítélése:

„Tekintetes Asszony – tisztelt Rokonom az Úrban! – Legyen szives magát hozzám holnapi napon úgy mint f. é. nov. 21 kén dél előtti tizenegy órakor megalázni, hogy házassági szerencsétlenségét illetőleg, előle-geesen értekezhessünk egymással. – Ki egyébiránt tisztelettel vagyok – Székács József – pesti evangy lelkész. (Tekintetes Feldinger – Kánya Emília Asszonyságnak – Tisztelettel – Pesten 1856 nov. 20kán.)”²¹

A korabeli társadalmi kontextus ismeretében tehát meglepő, hogy Kánya Emília emlékiratában nem jelenik meg a válás társadalmi népszempontjából kódolt jellege.

Kánya Emília és Gyulai Pál vitája

Kifejezetten hiányzik az emlékiratból Kánya Emília és Gyulai Pál polémiája az írói pályán tevékenykedő nőkről, amely „a második irodalmi nő-vita”²² „második felvo-

16 GYÁNI Gábor, *Hétköznapi Budapest: Nagyvárosi élet a századfordulón*, Bp., Városháza, 1995, 21.

17 FÁBRI, „*A szép tiltott táj felé*”..., i. m., 232.

18 A protestáns és az izraelita egyházak – a katolikussal szemben – már a polgári házasság bevezetése előtt is átengedték a döntést a polgári bíróságoknak a válási ügyekben. (GYÁNI, i. m., 20.)

19 Juliane BRANDT, „*Egy és ugyanazon felséges célra vagyunk mindnyájan teremtve*”: *A 19. századi protestáns imakönyvek nőképe = Nők a modernizálódó magyar társadalomban*, szerk. GYÁNI Gábor, NAGY Beáta, Debrecen, Csokonai Kiadó, 2006, 105.

20 SZÉCSI Noémi, GÉRA Eleonóra, *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)*, Bp., Európa, 2015, 89–90.

21 *Székács József s.k. levele Kánya Emiliának*, Országos Evangélikus Levéltár, fond. Kánya Pál és Kánya Emília hagyatéka.

22 A kifejezés elterjedt mind a kifejezetten a vitát tárgyaló szakirodalomban (lásd például: OROSZ Lajos, *A magyar nőnevelés úttörői*, Bp., Tankönyvkiadó, 1962, 58–68), mind az átfogóbb nő- és irodalomtörténeti tanulmányokban (lásd például: FÁBRI Anna, *Közíró vagy szépíró?: Az írói szerepkörök és a társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a XIX. századi magyar írónők munkásságában = Szerep és alkotás: Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*, szerk. NAGY Beáta és S. SÁRDI Margit, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1997,

násaként” híresült el. A „nő-vitát”, mely Gyulai *Írónőink* című cikksorozata²³ után robbant ki, többen ismertették és értelmezték²⁴ már; volt, aki a hozzászólások érzelmi telítettségét elemezte,²⁵ de voltak, akik a vita élet tompítva igyekeztek rámutatni a korabeli sajtó,²⁶ a korszak általános nő-²⁷ és férfieszményének,²⁸ illetve Gyulai életművének²⁹ kontextusában arra, hogy a cikksorozat kisebb jelentőségű és kevésbé váratlan volt, mint ahogyan azt a utókor interpretálta. Hogy Kánya Emília még csak megsemmisíti az összetűzést emlékiratában, egyfelől rávilágíthat a vita kanonizációjának esetlegességére: arra, hogy az irodalomtörténet-írás tulajdonított neki utólag nagyobb jelentőséget, de valójában a nyilvánosságban és a résztvevők szemében is jóval kisszerűbb, nem a semmiből előbukkanó, hanem érthető, leírható, szokványos játékszabályok szerint működő társadalmi jelenségről volt szó.

Ha azonban nem azt a kérdést tesszük fel, hogy a vita elhallgatásának milyen társadalom- és irodalomtörténeti okai lehetnek, hanem a felől közelítünk, hogy mi a (poétikai) funkciója, akkor feltűnő, hogy a szöveg más Kánya Emília-képet mutat fel, mint a amelyet a hozzászólások vehemenciája láttat. Jellegzetes példája Kánya Emília hangnemének az alábbi részlet: „Én nem vagyok az Akadémia és Kisfaludy-társaság tagja, és a magyar irodalom tanára szintén nem voltam; annyit azonban tudok, hogy itt Gyulai úr olyasmit állított, a minek ellenkezőjéről minden magyarul tudó ember meg van győződve.”³⁰ Végül Kánya Emília még Arany Jánost is felszólította, hogy a *Koszorú* szerkesztőjeként foglaljon állást a kérdésben.³¹ Az emlékiratban nem-hogy azt nem látjuk, az önéletírás beszélője miként értelmezi a vitát az írás pillanatában, vagy hogyan értelmezte a húsz évvel korábbi jelenet elbeszélte énye, de még csak dokumentációjellegű jelzését sem találjuk a nyilvános nézeteltérésnek. Érdemes

61–73; FÁBRI Anna, *Író nők vagy írónők?: A női dilettantizmus és professzionalizmus kérdése a 19. századi magyar irodalomban*, Rubicon, 2001/6, 25–29.)

23 A cikk eredetileg *Flóra 50 költeménye: Andersen meséi* címmel jelent meg a *Pesti Napló*ban több részletben, majd az 1908-as, Gyulai kritikai dolgozatait összegyűjtő kötetbe kerülve kapta az *Írónőink* címet, és utána is így kanonizálódott a szakirodalomban. (GYULAI Pál, *Kritikai dolgozatok, 1854–1861*, Bp., Akadémiai, 1908, 272–307.)

24 CSONKI Árpád, *Művészet, történelem és nőiség kapcsolata egy XIX. századi magyar irodalmi vita tükrében*, *Első Század*, 2012/2, 355–380; FÁBRI, „*A szép tiltott táj felé*”..., *i. m.*, 97–112; MÉSZÁROS Zsolt, *A bús kritikus, a prókátor és a tanárnő: A magyar nőirodalom 19. századi története*, *TNTeF*, 2012/3, 3–12; GÁCS Anna, *Beteljesületlen várakozások: A nőírók egy kis irodalomban* = G. A., *Miért nem elég nekünk a könyv: A szerző az értelmezésben, szerzőség-koncepciók a kortárs magyar irodalomban*, Bp., Kijárat, 2002, 195–220, különösen 201–205; GYIMESI Emese, *Polémia és „epeláz” a nőírók körül*, *Századvég*, 2013/2, 101–120.

25 TÖRÖK, *Kánya Emília...*, *i. m.*, 485–488.

26 TÖRÖK Zsuzsa, „*Ügyhöz nem illő öblös rikoltozás*”: *A nőírók körüli pánik a 19. század közepén* = *Angyal vagy démon...*, *i. m.*, 65–96.

27 MARGÓCSY István, *Nőiség, női szerepek és romantika* = *Uo.*, 19–40.

28 SÁRAI SZABÓ Katalin, „*Van határa a két nemnek*”: *Férfi- és női eszmény Gyulai Pál és körének szövegeiben* = *Uo.*, 97–116.

29 FÁBRI Anna, „*Tompa karddal akarunk mi küzdeni...*”: *Az Írónőink előzményei Gyulai Pál kritikus munkásságában* = *Uo.*, 7–18.

30 EMILIA, *Gyulai Pál a tükör előtt*, *Családi kör*, 1863/33, 624–625, 625.

31 TÖRÖK, *Kánya Emília...*, *i. m.*, 487.

ezt a részletet összevetni az „első irodalmi nővitaként” emlegetett nyilvános polémia főszereplőjének, Takács Évának a visszaemlékezésével. Takács Éva hatoldalas, kiadatlan önéletírása az alábbi sorokat szenteli a kérdésnek:

„Én úgy irtam, a’ mint szívem érzett, nem úgy a’ mint kívánják sokan. – hogy érezzen. 40. esztendő korom körül valo munkáim jöttek világ elében egy lelkes Barátom eszközlése által: köszönöm neki! ezzel nekem sok szép orákat szerzett. Ezekért megtámadtattam keményen. Többesztendőig tartott miattak a’ penna háborua’ Tud. Gyűjteményben. Fő vétkem a’ vala: hogy – „miért írok.” – középrendü asszony létemre. – Elég szemtelenek voltak azzal vádolni, „hogy az én nevem alatt más ír.” – De hála Istennek! Nem félek, hogy valaki ezen – vagy a’ más Világon szememre vesse azt, hogy valaha másnak valamely munkáját magaménak vállaltam. Azt soha nem engedte meg büszkeségem. –”³²

Mint látható, a Takács Éva-önéletírásban formált textuális önarcképnek fontos jellemzője az évekkel korábbi nyilvános vitában való részvétel. A *Réges-régi időkről* önéletrajzi énjét ezzel szemben nem jellemzi az az éles hangú, indulatokkal teli kiállítás a nők reprezentációja védelmében, amit a vita hozzászólásai tükröznek.

Előadás a „nőkérdésről”

Hasonlóképpen provokációt kerülő, sőt kifejezetten bátor talán Kánya Emília-képet kapunk egy másik beszámolóban, mely szintén a nők bizonyos jogaiért és láthatóbbá tételéért való kiállásról szól. A beszélő felidézi, hogy 1873-ban meghívták Bécsbe „az első Frauentag ünnepélyére,” hogy tartson előadást az akkor aktuális „magyar nőkérdésről”. Talán nem olyan szokatlan, hogy nem tudjuk meg, miről beszélt az előadásban, az viszont annál inkább, hogy arról sem értesülünk, milyen szerepet töltött be „nőkérdésekről” értekező nőként és az első női lapszerkesztőként az ünnepségen résztvevők körében. Ezzel szemben terjedelmes leírást kapunk arról, hogy második férje, Szegfi Mór mennyit segített neki az előadásszöveg megírásában és felolvasásának gyakorlásában:

„1873-ban meghívtak Veres Pálnét és engem is Bécsbe, az ott tartandó első Frauentag ünnepélyére. Engem az elnök (Korn) a választmányá nevében felkért, tartsak az ülésen előadást a nőkérdésről Magyarországon, amelynek előharcosa voltam és vezére volnék. Egy csepp kedvem sem volt a nyilvános szereplésre. Ez nem nekem való. De aztán Veresné, Harsányiné és még több nő mégis rávett, és még inkább férjem, aki különben szintén túl szerény ember lévén, mindig kerülte és velem is kerüdtette a nyilvános fellépés feltűnőségét. De most az egyszer

32 Takács Éva, *Karacs Ferenczné élete*, MTAK Kézirattár, Ms 5076/137.

ő is akarta. [...] [S]zegény jó férjem még egypár eszmével megtoldotta a mondókámat. [...] Aztán ezt az eszmeszüleményt könyv nélkül be kellett tanulnom, és sehogy sem akart az egész sorrendjében megmaradni zavart fejemben. [...] Kikérdezett, napjában nem egyszer, kifogásolta hangsúlyomat – no, nem tartozott a mulatságos élvezetek közé az így eltöltött hét. [...] Eléggé jól töltöttük el az időt, én gyönyörködtem a szép vidéken, de amikor másnap Bécsbe érkeztem, úgy kiröpült az egész irodalmi csinálmányom okos fejemből, mintha abban sohasem lakozott volna a nőkérdés sejtelve, sem a Frauentag, Dr. Korn és az én felolvasásom. Újból belefogtam tehát a tanulásba, mint egy megbukott gimnazista.” (195–196.)

A lapindítás nehézségei

A lapindítás körülményeiről az emlékirat hosszabban számol be. A történet szerint az önéletrajzi ént Pákh Albert buzdítja a lapalapításra, ennek hatására benyújtja kérelmét, és még az sem tántorítja el, hogy kinevetik, így 1860-ban sikeresen elindul a *Családi kör* című hetilap. A lapindítási kérelmet és a Benedek tábornokkal folytatott párbeszédet így összegzi a beszélő:

„Jól emlékezem még arra, hogy Benedek, nem durva módon ugyan, de nagykatonáshangon, rosszállólag nyilatkozott tervemről. Mire akarok én, magyar nő, egy újságot kiadni, szerkeszteni, én, a kis Magyarország kicsi nője, mikor a nagy Ausztriában nem találkozott még nő, aki ilyen eredeti, de szerinte felesleges feladatra adná magát! Első akarok-e lenni, és talán úttörő? Mire való ez? Miért nem maradok szépen házi foglalkozásaim mellett, és csak hagyjam a nyilvánosságot a férfiak részére. De lassanként mégis csak szelídebb lett a katona bácsi, tudakozódott családi körülményeim után, úgy látszik, hogy édes jó atyám tisztos ősz feje is hatott reá egy kicsit, és az a körülmény is, hogy szegény vagyok, és az irodalmi pályával együtt kenyérkereseti törekvésekre is rászorultam. Négy kis gyermekemet fel kell nevelnem. – Lehetetlen! – kiáltott felerre Benedek. Mindkét kezét nyújtotta felém és a tyámnak is, és megígérte, hogy legközelebb meg lesz az engedély, és még szerencsét is kívánta vállalatomhoz, ámbár kételkedettsikerén. A magyar nőknek nem ez kell – mondá nevetve, ami engem fájdalmasan érintett. Most már annyira kimerítette sok beszéd, amit hallanom kellett, hogy alig tudom, miképp hagyta melá királyipalotát, amelyben fogadtattam [...] és mikor végre kiértünk a szabad ég alá, mázsányi teher esett le a szívemről, és bolondos, gyáva szívem a legelső útba ejtett kapu alá menekülni ott jól kisírni magamat késztetett, míg kedves atyámmal folytathattam az utat hazafelé. Édes jó atyám otthon megdicsért édesanyám előtt, hogy milyen szelíden, de jól beszéltem Benedekkel [...]. Míg ezeket kieszkö-

zöltem, már szereztem kiadót is, munkatársakat is. Engel és Mandello voltak a kiadók.” (180–181.)

Értesülünk tehát a visszautasításról, annak okáról, illetve az elbeszélte én érzelmeiről. A „folytatásról” azonban semmit nem tudunk meg: arról már nem olvasunk, milyen kétélyek gyötörték (egyáltalán gyötörték-e) akkor, amikor képébe nevetve utasították elkezdeményezését pusztán a nemem miatt. (Elintézi ennyivel: „Miért nem maradok szépen házi foglalkozásaim mellett, és csak hagyjam a nyilvánosságot a férfiak részére. De lassanként mégis csak szelídebb lett a katona bácsi.”) Arról sem olvasunk a későbbiekben, hogy értelmiségi nőként milyen nehézségekbe ütközött, vagy egyáltalán ütközött-e akadályokba akár a lapindítás, akár a szerkesztői munka, a szövegválogatás, a szerzőkkel folytatott kommunikáció stb. során. Ez azért is meglepő, mert – ahogy Török Zsuzsa fogalmaz – noha Kánya Emília írói és szerkesztői pályája a hasonló sajtókapcsolatok, illetve a budapesti működés tekintetében tipikus mintát követett, és nem különbözött a férfi írói pályáktól a 19. század második felében, társadalmi nemének köszönhetően pályafutása nagyon is atipikus jelenségnek számított.³³

Érdekes ennél a részletnél szemügyre venni az emlékirat kézirat os változatát, az utólagos betoldások ugyanis finoman tükrözik, hogy a beszélő milyen textuális önarcképet formál.

A kéziratban az alábbi részlet olvasható:

„úgy látszik, hogy édes jó atyám tisztos ősz feje is hatott reá egy kicsit, és az a körülmény is, hogy szegény vagyok, és az irodalmi pályával együtt *kenyérkereseti törekvésem van.*” (kiemelés tőlem, B. P.)

A publikált változatban már ez áll:

„úgy látszik, hogy édes jó atyám tisztos ősz feje is hatott reá egy kicsit, és az a körülmény is, hogy szegény vagyok, és az irodalmi pályával együtt *kenyérkereseti törekvésekre is rászorultam.*” (181., kiemelés tőlem, B. P.)

Nem csupán a kiemelt részlet alkalmas továbbgondolásra a két szövegváltozatban. A kéziratban az idézett mondatnál „*az irodalmi pályával*” szókapcsolat fölött betoldás szándékát jelezve ez áll: „*az irodalmi pálya nemes feladatával*”. Szemben a fent jelzett különbséggel, ezt a javítást a szerkesztők nem vették figyelembe. A publikált kiadás „*kenyérkereseti törekvésekre rászorultam*” részlete már igazodott a kézirat önkorekciójához, a kéziratban eredetileg ugyanis a főszövegben a „*kenyérkereseti törekvésem van*” szókapcsolat olvasható, és a margón, szintén utólagos pótlást jelezve áll a „*rászorultam*” szó.

33 TÖRÖK, Kánya Emília..., i. m., 489.

Mindkét részlet hasonlóképpen árulkodó abból a szempontból, hogy az önelbeszlő hogyan értelmezi a jelenetet, és az utólagos javítással hogyan igyekszik uralni a saját szövegét. A 'rászorulás' a kényszerűséget nyomatékosítja, azt, hogy az elbeszélő én nem szabad döntésből választja a kenyérkeresést, hanem aktuális élethelyzete miatt. A 'nemes feladat' jelző megemeli az irodalmi pálya súlyát, „értékét”, azt erősíti, hogy az önéletrajzi én irodalmi pályára lépése nem pusztán kihívás és karrier, hanem magasztos feladat, hasznos elköteleződés.³⁴ A javítások mindkét részlet esetében hasonló Kánya Emília-kép megformálását tükrözik: az emlékirat elbeszélő énje a munkát hangsúlyosan nem a saját elhatározásából, hanem külső kényszerek miatt keresi; ennek ellenére – a szövegkorrekciót végző narrátora és önéletrajzi énje is – a választott pályát nemesnek, valamilyen emelkedett cél szolgálataiban állónak tartja. A „nemes feladat” nem csupán az irodalmi pálya minősítésére vonatkozhat, hanem arra is, hogy a lapindítás a család fenntartását, vagyis a családjának kötelezettségek beteljesítését teszi lehetővé.

A szakmaválasztás elbeszélése

Az emlékirat azon részlete, amely a saját szerkesztői-írói pályájához fűződő viszonyt beszéli el, hasonló önkép-formálási törekvést sugall: az önkiteljesedés helyett a kényszerűségeknek engedő nő portréját rajzolja meg. Ez esetben a szövegben nem valamely életesemény említésének hiánya vagy rövidre zárása, hanem a hangsúlyáthelyezés beszédes. A narrátor többször is említi, szinte sulykolja, hogy pályáját kizárólag a megélhetés miatt választotta. A megélhetésre, az önálló, családod fenntartójóvedelemre való hivatkozás már önmagában is formabontó: a pénzkeresés a magyar irodalmi pályán a 19. század második felében egy nő esetében a legkevésbé sem volt magától értetődő tényező.³⁵

Emellett azt is fontos tekintetbe venni, hogy az önfenntartás szükségessége is többféle narratívába ágyazható. Elbeszélhető esetleges és szükségszerű megoldásként: úgy, hogy a munka kizárólag a gyermekek fenntartását szolgálja. De elbeszélhető tágn értett politikai elköteleződésként, elvi kérdésként is; olyan tettként, amellyel az egyén valamilyen eszme (például a középosztálybeli nőknek bizonyos

34 Több cikkében is előfordul az irodalom mint „nemes” terület; érvelésében az irodalom megkülönböztetett jelentőséggel bír a honleányi kötelesség betöltésében, a nemzet szolgálatában: „Ez azon forrás, a melyből a nemzet fának minden szálai életerejüket szívják, és minél jobban fakadoz, annál hosszabb annak élete. Mindent, mindent veszthet el egy nemzet, csak irodalom legyen, és biztosítva van létele.” (EMILIA, *A magyar hölgyekhez*, Családi kör, 1860/41, 549.)

35 Az önfenntartás kérdése e társadalmi státuszban a női önállósodás fontos sarokköve és szimbóluma volt. Vö. *A nő és hivatása II.* szöveggyűjtemény *A női munka ügye* című fejezetének vonatkozó részeivel: *A nő és hivatása II.: Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből, 1866–1895*, szerk. FÁBRI Anna, BORBÍRÓ Fanni, SZARKA Eszter, Bp., Kortárs, 2006, 189–208. *A nő és hivatása II. a Vasárnapi Újságból* is közöl olyan apróhíreket, amelyek kifejezetten arról szóltak, hogyan szélesedtek a nők munkakörei (pl. női orvosok, női ügyvédek, női festők, női hajókapitányok, női bankigazgatók): *Uo.*, 352–362.

szerepkörök betöltéséhez való joga) melletti állásfoglalását fejezi ki. Enarratívában a beszélő szakmaválasztását példaként és érvként használná fel azért, hogy kifejezze, a középosztálybeli nőknek is joga lenne a szabad választáshoz abban, hogy az irodalmi pályán is kenyérkeresők lehessenek. Fábri Anna értelmezésében például a harmincas-negyvenes évektől több női szerzőt politikai cél vezérelt az irodalmi fellépésben: Karacs Teréz példájára hivatkozik, aki egyik levelében arról vall, hogy nemcsak egyszerű műkedvelésből, hanem azért írt beszélyeket húsz éven át, mert ezt érezte hatásos és legitim érvelésnek ahhoz, hogy előrelendítse a számára legfontosabb ügyet, a magyar nőnevelés kérdését.³⁶ Fábri továbbá azt a szempontot is megemlíti, hogy bizonyos vidéken, főként birtokos családokban és professzori vagy paplakokban, tehát az anyagi kényszer szorításától menten élő nők azért írtak, mert attól remélték a társasági körük kiszélesítését vagy „provinciális életkörülményeik feledtetését.”³⁷

Kánya Emília emlékiratában nem érvényesül az utóbbi lehetőség. Az önéletrajzi narrátor többször is utal rá, hogy szakmaválasztásában nem vezérelte sem szabadidős kedvtelés, sem önmegvalósítás, sem pedig közösségi (a „női emancipációt” hirdető politikai) cél. Ehelyett az első beszélyei megírásához és a lapalapításhoz hozott döntését esetleges körülmények befolyásolták: a válás utáni ön- és családfenntartás szükségessége, amihez apropóul szolgált, hogy éppen az irodalom területén érezte magát tehetségesnek.

„És itt kezdődik az én önálló életpályám, amelyen gyermekeimért és magamért dolgoznom kellett, mert a tartási díjból majdnem csak koldulni lehetett volna. Most kezdtem, még a perem folyama alatt szorgalmasan írni, és nem az íróasztalom fiókja számára, hanem kereseti célból is. Kedvvel dolgoztam, örömmel írtam novellákat, és – boldog voltam tapasztalni, hogy – minden munkám kiadót talált és tisztességesen meg is fizették.” (176.)

A *Réges-régi időkről* elbeszélésmódja azért is figyelemre méltó, mert szerzője élethelyzete ezzel éppen ellentétes a narratívát is lehetővé tenné. Kánya Emília a *Családi kört* akkor alapította (1860), amikor gyermekei még nagyon kicsik voltak. Ráadásul nem másnők munkájára támaszkodva kezdett dolgozni a irodalmi pályán: a háztartással is neki kellett foglalkoznia; nem engedhették meg anyagilag, hogy cselédet tartassanak (136.). Szegfi Mórral 1861-ben esküdtek meg; a második házassága alatt született további négy gyermeke felnevelésekor már aktív szerkesztői munkát folytatt. Ez az életforma eltért az ebben a társadalmi státuszban megszokott női szerepektől. Érdemes kitekinteni néhány olyan nő életpályájára, akiknek Kánya Emíliaéhoz hasonlóan élete vagy munkája szintén korai példája volt a középosztálybeli női szerepeket érintő változásoknak. Vargha Gyuláné Szász Póla (1863–1947) vagy Perczelné Kozma Flóra (1864–1925) egy férfiközpontú, hagyományos közegben, az egyház-

36 FÁBRI, *Közíró vagy szépíró?...*, i. m., 64. Fábri Karacs Teréz Szinnyei Józsefnek írt, 1887. május 23-án kelt levelére hivatkozik (MTAK Kézirattár, MS 780).

37 *Uo.*, 65.

ban végzett belmissziói munkájukkal léptek a konvencionálistól eltérő szerepbe. Ők azonban csupán akkor álltak munkába, amikor már mindegyik gyermekük felnőtt, így családjuknak nem kellett nélkülöznie őket.³⁸ Továbbá Veres Pálné is ötvenéves korában, Szilárdalánya férjhezmenetele után kezdte el nőügyekkel kapcsolatos politikai tevékenységét.³⁹

A társadalomtörténeti kontextus ismeretében tehát nem lenne meglepő a szakmai pálya olyan narratívája, amely akár önkiteljesítő karriervágyként, akár a családanyai kötelezettségek negligálásaként láttatja a *Családi kör* alapítását és húszéves szerkesztését. A fő követendő női minta a 19. századi Magyarországon, a honleányi szerepkör népszerűsítése azonban kiváló retorikai megoldást jelentett a problémára. A jó honleányság azt jelentette, a felsőbb társadalmi státuszú nő elsődleges feladata – miként annak társadalmi nemi párjánál, a hazafi szerepkörénél is – a nemzet szolgálata volt, és minden egyéb szerepköre ezen eszmének rendelődött alá. A honleányi szerepkör betöltésének követelménye rendre vissza tért Kánya Emília közéleti írásaiban érvelésében, például a *Társaséleti teendőinkben*:

„Sokat tehát, igen sokat tehet a nő a társadalomban, és most inkább, mint valaha, kötelessége: betölteni nem csak emberi, de honleányi kötelességeit. [...] Elég lesz-e majd, hogy a férfiak a politikai élet nyilvános térein harcolnak a nemzeti lobogó alatt? Ezzel már mindenki lesz vivandó? Koránt sem! Mert miként a családi életben bármint fáradoz is és munkálkodik és keres a férfi, soha sem fogja magát jól és boldognak érezni, ha házi köre nem olyan, hogy benne örömet megpihen, ha lelke csöndes magányában kedvet és erőt nem merít a munkásságra, a küzködésre. [...] És miként a családi életben a nő kötelessége, olyan karban tartani házát, és olyan szellemet honosítani meg abban, hogy a férj gyönyörét, boldogságát találja meg abban, épen úgy a honleányok kötelessége: hiven ápolni e nemzeti érzelmeket, miként az éltető napsugarak a földet, a társas élet minden osztályát, a legmagasabb fénypolcoktól le a legfélreesőbb zugokig világítsa át, és a magánélet minden mozzanatában a nemzeti jelleg uralkodó legyen. Ezt véghez vinni, nagy szolgálatot tenni a hazának, leginkább a nők hivatása.”⁴⁰

A *Családi kör* „Honleányok képcsarnoka” című női példaképeket felsorakoztató rovatának is vissza térfordulata volt a nemzetépítés miatti kitüntetés. Így írt például Bohus-Szógyéni Antóniáról:

„Nemünk egyik büszkeségét mutatom be e lapok tisztelt olvasóinak. [...] A honleány, kinek arcképe mai számunkat díszíti, egész életével

38 Szász Póla és Kozma Flóra életútjának jelentőségéről, illetve az egyházban betöltött új szerepkörükről lásd: SÁRAI SZABÓ Katalin, *Normakövető női emancipáció: A konzervatív nőmozgalom Magyarországon a 19. század végén, 20. század elején*, Replika, 2014/1–2, 85–106.

39 M. BAGOSSY Éva, *Veres Pálné*, Bp., Veres Pálné Gimnázium, 1996, 23.

40 EMILIA, *Társaséleti teendőink*, Családi kör, 1860/5, 73–74, kiemelés tőlem, B. P.

tanusítja, hogy a nő is kitüntetheti szive szent érzelmeit a haza és az emberiség iránt; hogy a nő számára is van pálya, a melyen hirt, nevet, dicsőséget szerezhet, csak úgy, mint a férfi, sőt még inkább. Igen, igen sokkal áldásteljesebb a nő hivatása a nyilvános életben is a férfiénál. A férfi vajmi sokszor kénytelen sebeket is ejteni, míg a nő egyetlen hivatása: behegesztetni, gyógyítani a sebeket [...]. Mikor a férfiakat a bánat nyomja, akkor kezdődik a nők hivatása; mikor a nemzeti életben a honfiak tétlenségre vannak kárhoztatva, kétszerte nagyok akkor a honleányok kötelességei, mikor a kar le van bilincselve, táplálja a szív a reménykedést; a kor ez intő szózátát egyértelműleg fogták föl hazánk hőkeblü leányai, de kevesen annyira, mint Bohus Szőgyéni Antónia. Nincsen a fővárosnak olyan nemzeti vagy emberbaráti intézete, amelynek tagja nem volna, és nem a pusztja czimért, hanem azért, mert a honleányi nemes lélek tettek után vágyódik.”⁴¹

Naplójában (amelyből csupán néhány részletet ismerünk egy újságcikknek köszönhetően) pontosan ez a retorika érvényesül a saját élettörténetére vonatkozóan:

„Engem húsz éven át lelkesített az a belső tudat, hogy szerény működésemmel missziót teljesítek. Lelkesítve a magyar nőket minden szép és jó iránt, a jótékonyság felkarolásában. Nemcsak szórakozást kellett nyujtanom hölgyeinknek, hanem őket minden szép és jó társadalmi eszmének megnyernem.”⁴²

A honleányi szerepkör népszerűsítése olyan retorikai eszközként is értelmezhető írásaiban, amely feloldja a kisgyermekes családanya és az irodalmi pályán pénzt kereső, szakmailag is elismert női szerkesztő konfliktusát: lehetővé teszi, hogy szövegeiben a z irodalmi pályá ne a családanyai teendőkk mulasztásaként, hanem épphogy annak teljesítéseként jelenjen meg.

Az elliptikus elbeszélésmód funkciója

Kánya Emília emlékiratának elhallgatása és hangsúlyát helyezése azt mutatják, hogy a beszélő nem reflektál úgy a társadalmi nemnek sem a lehetőségeire, sem a szerepeire, sem pedig a korlátaira, ahogyan a szerzője közéleti írásai, a korabeli társadalmi kontextus vagy más női szerzők autobiográfiai írásai alapján feltételezhetnénk. A 20. század első felében – akár magyar, akár nemzetközi kontextusban – született női szerzőnevet viselő életművekről, levelezésekről és önéletrajzi jellegű szövegekről ugyanis az elemzők legfontosabb észrevétele éppen az volt, hogy ha más-más módon is, de szinte mindegyikben központi problémaként jelenik meg a szerzőjük „női”

41 EMILIA, *Honleányok képcsarnoka: Bohusné-Szőgyéni Antóniáról*, Családi kör, 1860/9, 129–131.

42 BARSY, i. m., 295.

mivolta, a „nőíró-sága”, a „női irodalom” kérdése vagy az irodalmi életben betöltött szerepe a társadalmi nem szempontjából.⁴³

A *Réges-régi időről* hiányai azért is figyelemre méltók, mert a rövidebbre zárt történetekhez képest csupa olyan eseményről kapunk terjedelmes leírást, amelyek az önéletrajzi éntisztességes, szorgalmas, a zanyai kötelességeket maximálisan teljesítő nőnek mutatják, akinek ez az ágában sincs normát szegni vagy tudatosan szélesíteni a társadalmi kereteket, csupán a kényszerűségeknek enged – akár a szakmaválasztása, akár a válása, akár a „nőkérdésről” tartott előadása során. Azon események elbeszélésében pedig, amikor a társadalmi nemhez kapcsolódó szerepei nem a megszokott kereteken belül mozognak, a szöveg a társadalmi korlátokat zárójelbe tévő önéletrajzi ént mutat. Ha az emlékiratot bármiféle sajtó- vagy nő-történeti tudás nélkül olvasnánk, vagyis ha nem ismernénk Kánya Emília nevét, életpályáját, és csupán az önéletrajzra hagyatkozoznánk, azt látnánk, hogy cselekedetei közel sem tűnnek olyan radikálisnak és nehézséggel telinek, társadalmi akadályokba ütközőnek, mint ahogy azt egyébként a társadalmi kontextus ismeretéből feltételezhetjük.

Az elliptikus elbeszélésmód magyarázható egyszerűen az emlékezet működés-módjával. A beszélő utal rá, hogy nem emlékszik mindenre, sőt rácsodálkozik saját emlékezetének működésére, amikor azt írja, a gyermekkori éveit tisztán kivehetők, az író- és szerkesztői emlékei azonban kevésbé (180.). (Érdemes azonban figyelembe venni, hogy Kánya Emília az emlékiratát a kisebb-nagyobb megszakításokkal folyamatosan vezetett naplója alapján írta.⁴⁴) A hiányokat értelmezhetjük úgy, ahogyan Fábri Anna és Török Zsuzsa: a női írói/női szerkesztői szerep bizonytalanságaként. Fábri szerint Kánya Emília azért írt keveset írói pályájáról, mert nem tartotta magát művésznek, az események valójában nem voltak neki fontosak, vagy ha igen, azért hallgatta el őket, mert kerülte a panaszkodást.⁴⁵ Török egy másik lehetséges okként hozzáteszi, hogy „tevékenységének idején, a 19. század második felében még korántsem volt egyértelmű az író-női életpályák elismerése, és a magyar irodalom nemzeti kánonjába való besorolása.”⁴⁶ Ha azonban a z irodalmi szakmák professzionalizációja felől közelítünk, akkor Kánya Emília önéletrajza azt is példázhatja, hogy még nem tűntek el a rendi társadalom nyomai, hogy a szerző és a beszélő „szerkesztői identitásánál” erősebb a honorácior/a polgári értelemben vett értelmiségi vagy az evangélikus identitása.⁴⁷ Elképzelhető tehát, hogy a századfordulón keletkező emlékirat

43 Vö. például: BORGOS Anna, *Portrét a Másikról: Alkotónők és alkotótársak a múlt század elölön*, Bp., Noran, 2007; BORGOS Anna, SZILÁGYI Judit, *Nőírók és írónők: Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, Bp., Noran, 2011; SÉLLEI Nóra, *Tükröm, tükröm...: Író-nők önéletrajzai a 20. század elejéről*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001; Louise O. VASVÁRI, *A töredett test (kulturális) írása Polcz Alaine Asszony a fronton című művében*, ford. HORVÁTH Györgyi, *AHEA: E-Journal of the American Hungarian Educators Association*, 2010/4, 35–51.

44 Ill. vö. „Mintha csak ma lett volna, olyan jól emlékezem reá (nem csuda, mikor a naplóm-ba is megírtam volt), hogy 1845-ben szeptember 8-án Mari nővérem nevenapját, mint minden évben, úgy akkor is a budai hegyek közt ünnepeltük meg.” (47.)

45 FÁBRI, *Utószó...*, i. m., 311.

46 TÖRÖK, *Kánya Emília...*, i. m., 457.

47 Tóth Zoltán meglátása szerint például az 1848-as nemesi jogkiterjesztéssel nem ért véget a rendi berendezkedés: a polgári társadalom osztályszerkezete a rendiséget, és ezzel együtt

írásakor még nem alakult ki oly mértékben a szakmai identitás, hogy az hangsúlyos legyen az emlékiratban, vagy hogy felülírja a rendi kötődéseket.⁴⁸

Mégis, egy honoráciorértelmiségi családból származó nő számára mást jelentett az irodalmi-szerkesztői pályánérvényesülés, mint a zugya nolyantársadalmistátusú férfi esetében. A nők és a hivatás/munka kérdéséről írott tanulmányokból, illetve a korabeli cikkekből kiderül, hogy a tanítónői, színésznői pálya már elfogadott volt a korszakban,⁴⁹ az írónői pálya éppen kezdett elfogadottá válni,⁵⁰ az azonban, hogy egy nő az irodalmi pályán kizárólag az írásból és/vagy a szerkesztésből el is tartsa magát, még negyven-ötven évvel később, a nyugatos nőírók esetében is ritka kivételnek számított.⁵¹ De Bédy-Schwimmer Rózsáról (1877–1948), a Kánya Emíliaival megközelítőleg hasonló társadalmi státusú (felső-középosztálybeli zsidó családból származó) újságíróról, a Feministák Egyesületének alapítójáról és *A nő és a társadalom*

a felekezeti rendszert, nem pedig maradványaiban örökölte. Míg tehát jogi szinten igen, a társadalmi megítélés szintjén nem érvényesült a rendi berendezkedés megszűnése, alapvető tézise szerint ugyanis a társadalmi gondolkodás sokkal lassabban változik, mint a társadalmi helyzet vagy a jogrendszer. (Vö. Tóth Zoltán, *A rendi norma és a „keresztény polgárosodás”*, Századvég, 1991/2–3, 75–130; Tóth Zoltán, *A rendi norma folytonossága és a polgári átalakulás = Magyarország agrártörténete: Agrártörténeti tanulmányok*, szerk. OROSZ István, FÜR Lajos, ROMÁNY Pál, Bp., Mezőgazda Kiadó, 1996, 141–172. Hogy a rendi társadalomból a meritokratikus társadalomba való átmenet hogyan hozta létre a szakmai/foglalkozásbeli identitást, hogy a modern értelemben vett foglalkozások megjelenése hogyan alakította át lassan az identitástípusokat, arról lásd T. SZABÓ Levente, *A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete: Módszertani vázlat a társadalom- és irodalomtörténet kapcsolatának új irányához* = T. Sz. L., *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*, Kolozsvár, Korunk–Komp-Press, 2008, 197–227.

48 A fenti tényezők mellett a formahagyományi szempont is releváns kérdés lehet. További kutatást igényel ugyanis, hogy vajon milyen műfaji, irodalomtörténeti minták álltak rendelkezésére Kánya Emiliának az emlékirat megírásához. Termékeny lenne például összevetni az önéletírást a *Családi körben* aktívan publikáló Vachott Sándorné Csapó Mária 1887–1890 között publikált emlékezéseivel (*Rajzok a múltból*); de kérdés az is, Déryné Széppataki Róza 1879-ben közreadott emlékirata (*Déryné emlékezései*, eredeti nevén *Naplója*) mennyiben tekinthető női karrierelbeszélési mintának.

49 KÉRI Katalin, *Hölgyek napernyővel: Nők a dualizmus kori Magyarországon*, 1867–1914, Pécs, Pro Pannonia, 2008, 132–133, 136–140; Kiss Csilla, „Királynő vagy te a művészet országában.”: *A színésznői szerepkör vizsgálata a 19. századi Magyarországon = A nők világa: Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*, szerk. FÁBRI Anna, VÁRKONYI Gábor, Bp., Argumentum, 2007, 89–108; ill. vö. néhány korabeli „a nők és a hivatás” kérdéséről írt cikkel: SOMOGYI Géza, *A nőkérdés – hazai viszonyainkra való tekintettel*, Igló, 1879, 27; BÁNÓCZI József, *A nőkről*, Nemzeti Nőnevelés 1880/1, 77–78; LYKA Károly, *Nők a pikturában*, Uj idők, 1900. máj. 20., 475–476.

50 FÁBRI Anna, *Közíró vagy szépíró?*, i. m., 61–73. Erre utal az is, hogy az ún. „második nővitában” Gyulai Pál, sőt Arany János is önellentmondóan érvel. Gyulai a nőket alkalmatlannak tartja az írói pályára, de közben enged nekik bizonyos mozgásteret; Arany esetében pedig a szerkesztői elveiben fedezhető fel önellentmondás a női írókkal kapcsolatban. Lásd VADERNA, i. m.

51 Megélhetési forrást csupán Kosáryné Réz Lola és (részben) Kaffka Margit számára jelentett az irodalom. Lesznai Annát nagybirtokos családi háttere segítette, Török Sophie házasságkötése után otthagytta hivatalnokai állását, és Babits Mihály tartotta el, Bohuniczky Szeffi írói tevékenységét ugyancsak férje tanári munkája tette lehetővé. A többiek az írás mellett is dolgoztak: tanítók/tanárok, fordítók, újságírók, illusztrátorok, trafikosok, textilgyári munkások voltak. (Vö. BORGOS–SZILÁGYI, i. m., 20.)

című „feminista folyóirat” elindítójáról is a zalábi beszámolót olvashatjuk több mint negyven évvel a *Családi kör* létrejötte után: „Hogyan képzeli, Nagysád, hogy szerkesztőségben hölgy is üljön? – kérdezte döbbenet a szerkesztő (úr) Bedy-Schwimmer Rózsától 1902 körül. – Hiszen akkor az urak nem dolgoznának többé, hanem udvarolnának! Nem vagyunk még érettek az ilyen kísérletre.”⁵²

A nő történeti kutatások fényében az önéletírás (női) írói és szerkesztői pályára vonatkozó feltűnő rövidre zárási tehát meglepők. Úgy vélem azonban, a *Réges-régi időkről* elliptikus elbeszélés módja nem csak valaminek (a női írói szerepben való bizonytalanságnak, az emlékezet működésének, a panaszkodástól való ódzkodásnak vagy a szakmai identitás hiányának) a következményeként, hanem eszközként is értelmezhető. Olyan konstrukciós eszközként, amely az önéletírásban a konvenciókat megsérteni nem akaró nőalakot; normaszegő pálya helyett normakövető életutat vázol.

Az önarckép konstruáltsága szempontjából beszédek a szövegbeli önreflexív megnyilvánulások. Az emlékirat retorikájának vissza térő eleme, hogy a narrátor általánosságban „a nőkérdésről” értekezik, akkor a sorsszerűséggel érvel:

„A hajlam, a velünk született tehetségek, ezek az igazi megoldásai a feminista kérdésnek. Tehetségtelen gyermeket nem kell, nem szabad magasabb tanuláshoz fogni. Nagyon is közepes lesz a tudományos vagy a művészi pályán. [...] Hiszen ebben kulminál mai nap a nőkérdés! Derék háziaszszonnyá lenni, ha a sors úgy rendel, szerető, okos anyának fejlődni, nem-e ugyanolyan betöltött hivatás, mint a jó orvosnő, tanárnő, mérnöknő? Csak tökéletesek legyünk abban, amit hivatásnak választottunk, és akkor nem lesz olyan sok elkeseredett vénleány [...]” (252., kiemelés tőlem, B. P.)

Az érvelés szerint a „nőkérdés” lényege, hogy senki ne korlátozzon egy nőt abban, hogy azon a területen, amelyen tehetséges, kibontakoztathassa erényeit; azzal a megszorítással, hogy tényleg csakis azon a területen működjön, amelyen kellő lelkiismeretességgel tud tevékenykedni az adottságaitól függően. Amikor azonban kifejezetten az önéletrajzi én írói-szerkesztői szerepe kerül szóba, akkor a sorsszerűség, „a velünk született tehetségek” érve már nem illeszkedik a fentihez hasonló tiszta, átlátható logikába. Így fogalmaz az önelbeszélő:

„Álnév vagy jegy alatt írtam. A világért sem akartam bárkivel is tudatni ebbeli működésemet, és még nagyobb buzgalommal igyekeztem megfelelni házi teendőimnek. Az ilyen szellemi foglalkozás nagyon megegyeztethető a nő családi hivatásával is – még nagyobb ambícióval vezettem háztartásunkat, gondoztam, neveltem drága gyermekeimet. Csak azt az időt fordítottam az írásra, melyet mások a túlságos sok pihenésnek és szórakozásnak

52 TÁBORI Kornél, *Női írók és zurnaliszták = Budapesti Ujságírók Egyesülete Almanachja 1912*, szerk. CZIKLAY Lajos, SZATMÁRI Mór, Bp., Budapesti Ujságírók Egyesülete, 1912, 33–72, 62.

szánnak. Sokat lehet az időből kinyerni, ha jól be tudjuk osztani azt. Az én gyermekeim és a háztartásom sohasem szenvedte meg az én szerény, egyszerű írói kísérleteimet.” (139.)⁵³

A részlet első fele, az álnév alatt írás és az írói-újságírói munka elvégzésének tudatos elkendőzése ellentétben áll az előző idézet „[c]sak tökéletesek legyünk abban, amit választottunk” retorikai formulájával, hiszen itt nem a választott szakma tökéletesbetöltésének hangsúlyozása, hanem épphogy annak tudatos zárójelbetétele jelenik meg. De az idézet első két mondata ellentétben áll a passzus második szakaszával is; amely ezzel szemben a mellett érvel, hogy az írói munka odafigyeléssel, megfelelő időbeosztással ma radéktalanul összeegyeztethető a családnyai és háztartási teendőkkel. Az egyik mondat szerint a két szerepkör nem zárja ki egymást, a másik szerint azonban a karriertitkolni kell vagy tudatosn hangúlytalaná tennia környezet számára. Egy másik helyen ezt olvashatjuk:

„Félnék és magamba vonuló voltam. Szerettem férjemet, gyermekeimet. Nyolc kedves gyermekkel áldott meg az ég. Oda kellett irányítanom erőmet, elsősorban megfelelni a nő és az anya kötelességeinek. És mégis szakítani időt a jótékonyági intézetek létrejöttének, és ha azoknak csakis az eszmemegvalósításában nyújthattam segédkezet és nem szentelhettem sok időt, hát volt ott helyettem sok derék, érdekes nő, aki erélyesen közreműködött a közjóterjesztésében, és akinek természetesen felajánlottam és szolgálataiba adtam tollamat.” (195., kiemelések tőlem, B. P.)

A fenti részletet Gyáni Gábor úgy értelmezi, hogy Kánya Emília „megvallja” félnétségét és azt, hogy inkább a „mindennapi nőkhöz” hasonlít: inkább az egyedüllet és a magánéletet szerette a nyilvános szereplés, az irodalmi karrier helyett.⁵⁴ Olvasatában e részlet arra utal, hogy Kánya Emíliát „személyisége”, „jellem” („her character”) nem támogatta abban, hogy elsőként addig csupán férfiak által betöltött pozícióba lépjen. Nem támogatta, ezért még nagyobb történeti újdonság, hogy nőként aktív szerepet vállalt a nyilvános (politikai, közösségi) életben, kialakítva ezáltal valamiféle „újfajta női szubjektivitást” („a new female subjectivity”).⁵⁵ Gyáni életművében a történetírás és mindennemű szöveg radikális konstrukciójelle mellett ér-

53 Kosáryné Réz Lola (1892–1984), a felvidéki származású, szerkesztőként és fordítóként tevékenykedő, a *Nyugat*-ban is publikáló írónő sorai kísérteties hasonlóságot mutatnak Kánya Emíliáéval: „Mikor még leány voltam, akkor is igyekeztem, hogy az írói munkával eltöltött időt olyankorra korlátozzam, mikor a legkevésbé feltűnő, s mikor nem ütközik más kötelességgel, portöreléssel vagy egyéb házimunkával. Nem volt nehéz. Lázadoztam ez ellen is, de nyeltem. Hanem mikor aztán asszony lettem, akkor kellett igazán beosztani próbálnom az időmet. Eleinte nagyon keserves volt.” (KOSÁRYNÉ RÉZ LOLA, *Neki a világnak: Emlékezések*, gépirat, 1962?, Nagy Domokos Imre tulajdona; idézi BORGOS-SZILÁGYI, *i. m.*, 378.)

54 GYÁNI, *Gender, Nationalism...*, *i. m.*, 16.

55 *Uo.*

vel, érzület értelmezésekor azonban mintha kevésbé figyelne az emlékirat megalkotott voltára; inkább annak „vallomás”-jellegét hangsúlyozza.⁵⁶

Mivel ahhoz nincs hozzáférésünk, hogy Kánya Emília „valójában” félenk volt-e, az egyedülletet helyezte-e előtérbe, milyen volt „a” „személyisége”, ezért a fenti részletekre sem vallomásként vagy valamilyen „igazságként” érdemes tekinteni. A passzusokban inkább különféle szerepminták (az első női lapszerkesztő, az elvált nő és a családjáért, hazájáért alázatosan munkálkodó evangélikushonleány) konfliktusának finom, lebegtetett színre vitele jelenik meg; ha a „szerep”-et a hatalmi, kulturális és társadalmi követelményeknek az önértésen, önteremtésen hagyott lenyomataiként értjük.⁵⁷ A magába fordulás, a félenkség, a családdal és a háztartással töltött idő előtérbe helyezése a munkára fordított idővel szemben mind-mind ugyanúgy eszközök, mint az emlékirat kihagyásai és hangsúlyáthelyezései. Akár a mentegetőzésnek, akár az ellenpontozásnak, akár az életpálya konvencionálisként láttatásának, de mindenképpen a textuális önarckép megformálásának eszközei.

Noha Kánya Emília életpályája nem ezt igazolja, a *Réges-régi időkről* olyan önportrét mutat fel, amely megfelel, legalábbis törekszik megfelelni a társadalmi elvárásoknak: a korabeli középosztálybeli és evangélikus női szerepmoddellnek.⁵⁸ Az emlékirat a társadalmi nem szempontjából a tipikus élet- és szakmai pályát ahol csak lehet, tipikusnak rajzolja meg.

Konklúzió

Kánya Emília emlékiratának elemzéséből több szempontból is figyelemre méltó következtetések vonhatók le. Az értelmezés eszmetörténeti vonatkozása, hogy láthatóvá teszi, milyen politikai nyelven beszéltek a 19. század második felében Magyarországon a felsőbb társadalmi státuszú nők kérdéséről gondolkodók; megmutatja, milyen diszkurzív elvárásai lehettek a *Családi kör* és a *Réges-régi időkről* (vélt vagy valós) olvasóközönségének.

Az emlékirat autobiográfia-elméleti vetülete, hogy az önreprezentáció esz-közjellegeré világit rá: arra, hogy az nemcsak szemlélteti, de alakítja is a szakmai és életutat. Társadalomtörténeti szempontból megállapítható, hogy Kánya Emília a konvencionálistól eltérő szereplehetőségeit valószínűleg több tényező (származás, felekezeti hovatartozás, a választott munka fajtája, az alapított laptípus) szerencsés

56 Hasonló és részletesebb kritikát fogalmaz meg többek közt ezzel a tanulmánnyal kapcsolatban Kucserka Zsófia Slachta Etelka naplóját elemezve. (KUCSERKA Zsófia, *Magánélet – közérdek: A honleány-szerep változatai Slachta Etelka magáncéli és közhasznú írásaiban*, kézirat, 2017.)

57 Ekképp értelmezi a szerep fogalmát Szolláth Dávid Galgóczi Erzsébet szerepkonfliktusairól írt tanulmányában Lackó Miklós és Margócsy István költői és írói szerepekről írott munkáira támaszkodva. (SZOLLÁTH Dávid, *Galgóczi Erzsébet szerepdilemmái = Sz. D., A kommunista aszketizmus esztétikája*, Bp., Balassi, 2011, 160–190, 164.)

58 A korabeli középosztálybeli és evangélikus közeg női magatartásmintáinak, valamint politikai beszédmódjának elemzése külön tanulmányt érdemel; a dolgozat jelenlegi keretei nem teszik lehetővé e szempont kifejtését.

együttállásának köszönhető. ⁵⁹ A fenti elemzés azzal egészíti ki az állítást, hogy a női szereprepertoár bővítéséhez a normaszegő tettek olyan narratívába ágyazása is hozzájárulhatott, amely kifejezetten illeszkedett a korszak beszédmódjához és társadalmi nemi szerepelvárásaihoz. Kérdés tehát, hogy hasonló származással, hasonló társadalmi feltételek között, de más beszédmóddal vajon mennyiben módosult volna szakmai sikere. Ha például folyóiratát nem *Családi kör*nek hívják, ha nem hirdeti az emlékirata és minden cikke a család és a nemzet elsődlegességét vagy a társadalmi határok tiszteletben tartását. Ha úgy bővíti a női normakészlet elemeit, hogy működését nem vagy kevésbé védi a honleányi szerepkör támadhatatlan eszméje.

Emellett alakjának elemzése nőtörténeti tanulsággal is szolgál. Példája azt is tükrözi, hogy saját diszkurzív közegében kizárólag ezen a nyelven *tudta* elbeszélni élettörténetét. Ha ugyanis a 19. századi magyar nőtörténet és a korszak irodalmi életének egyik kiemelkedő női alakja is ekképpen jelenítette meg különleges szerepeit, ha esetében is ekkora a különbség a tettei és az arra adott reflexiói között, akkor valószínűleg ez a gyakorlat jelenthette a lehetőségek maximumát. Talán nem lehetett másként, csak a kereteken belül elbeszélni a társadalmi nemi normakészlet bővítését. A normakövetés nyelvén elbeszélni, hogy már elképzelhető egy új szerepkör, amelyben a vallásos honleány, a sokgyermekes családanya és a művelt, az irodalmi pályán keresettel rendelkező középosztálybeli nő nem zárja ki egymást.

Összefoglaló

Kánya Emiliának (1828–1905), a Monarchia első női lapszerkesztőjének, a *Családi kör* című folyóirat alapítójának élet- és szakmai pályája mintát jelentett a magyar középosztálybeli női szereprepertoárszélesítésében. A tanulmánykérdése, hogy azokat a szerepköreit, amelyek a korabeli társadalmi kontextusban, majd később a nőtörténet-írás számára is kivételesek voltak (honoráciorértelmiségiként az irodalmi pályán dolgozó és ott pénzt is kereső nő; a férjétől elváló, független anya karaktere), hogyan beszéli el az emlékirat. Milyen Kánya Emília-képet mutat fel az önéletírás? A dolgozat tézise, hogy az emlékirat a társadalmi nem szempontjából a tipikus élet- és szakmai pályát ahol csak lehet, tipikusnak rajzolja meg. Noha életpályája normaszegőnek tekinthető, a *Réges-régi időről* olyan textuális önarcképet formál, amely igazodik a korabeli diszkurzív közeghez: igyekszik megfelelni az ideális középosztálybeli és evangélikus női szerepmodellnek.

⁵⁹ BOZSOKI, *i. m.*

**Challenges of narrating a female career
About the memoirs of Emília Kánya**

The life and career of the first female journal editor and founder of the journal *Családi kör*, Emília Kánya (1828–1905), was a pattern for the extension of Hungarian middle class female roles. This paper explores how the memoir relates the roles (a honorer intellectual pursuing a literary career, even able to make money through it, the independent mother divorced from her husband) which were clearly exceptional both in the contemporary social context and in later histories of female writing. What kind of Emília Kánya-image emerges from the autobiography? The paper argues that wherever it is possible, the memoir tries to represent a gender-wise atypical life and career as something ordinary. Although her career is clearly norm-violating, the work (*Réges-régi időkről*) creates a textual self-portrait which submits itself to the standards of the contemporary discursive context: one that tries to fulfil the role of the ideal middle-class Lutheran woman.